

Terug naar het ouderwetse papieren boek?

Tekst
Mirjam
Noorduijn
Illustratie
Rosa
Snijders

Welke verschillen zijn er tussen het lezen van boeken van papier en van scherm? En hoe hebben de digitale media het lezen van boeken veranderd? Deze onderzoeksvragen staan centraal in het proefschrift *Digitaal lezen, anders lezen?* van onderzoeksspecialist bij Stichting Lezen Niels Bakker. 'De vrees dat het diep en geconcentreerd lezen teloor dreigt te gaan door het gebruik van digitale media, blijkt niet onterecht.'

E-readers, smartphones, tablets: ze zijn niet meer weg te denken uit onze maatschappij. Toch is het nog niet zo heel lang geleden dat

deze apparaten er niet waren, en daarmee ook veel online media niet. De smartphone werd in Nederland vanaf ongeveer 2008 populair. En de eerste generatie iPads dateert van 2010. Met de komst van deze apparaten ontstond er direct ook onrust binnen het leesonderwijs. 'De digitale media zouden gefragmenteerd en oppervlakkig lezen in de hand werken, was de angst, en daardoor zou de leesvaardigheid achteruit kunnen gaan,' licht Bakker toe. 'Naar aanleiding van die maatschappelijke discussie heb ik vanuit Stichting Lezen toen al direct een eerste onderzoek en inventarisatie gedaan naar het digitale literaire leesgedrag onder de Nederlandse bevolking. Want stel dat het lezen verandert, hoe kan de leesbevordering zich hiertoe dan verhouden? Die publicatie – *Digitaal literair lezen – doen we het al?* – zou je als een voorzichtige, eerste aanzet kunnen zien van mijn promotieonderzoek, ook al heb ik de uitkomsten van deze studie uiteindelijk niet gebruikt. Wat literair lezen is, bleek toch te moeilijk om te definiëren, dus dat heb ik losgelaten toen ik in 2012 en 2016 onderzoekenquêtes heb afgenomen voor mijn proefschrift.'

2012 en 2016 – dat is best een tijdje geleden. En de digitale ontwikkelingen gaan razendsnel. Heb je jezelf af en toe niet de vraag gesteld: hobbelt ik niet achter de feiten aan?

[lachend] 'Ja – zeker wel. Toch zijn de

ervan bewust dat we met de digitale media ondertussen alweer in een hele andere fase zitten. Maar de trend wat betreft het lezen – er wordt steeds minder gelezen, en ook steeds minder goed – is nu niet anders dan toen ik mijn onderzoek begon. Sterker nog, die is alleen maar versterkt, zo blijkt uit de praktijk en de dalende leesvaardigheidsscores van Nederlandse leerlingen op de internationale PISA-ranglijst.

In de periode dat ik bovengenoemde twee studies heb gedaan, was Facebook nog het meest prominente digitale sociale medium. Daarop werd nog aardig wat gelezen en geschreven, al was dit door het scannen en scrollen allemaal weinig diepgaand en behoorlijk vluchtig. Maar onder de jongere generaties is Facebook vervangen door Instagram en TikTok. Die platforms werken vooral met stilstaand en bewegend beeld; de hoeveelheid tekst is geminimaliseerd. Daardoor zie je feitelijk een nog verdere teruggang van het lezen – niet alleen in hoeveel er gelezen wordt, maar ook in de manier waarop. Als ik bij mijn neefje en nichtje zie hoe ongelooflijk snel ze hun tijdlijn op Instagram en TikTok scannen, dan denk ik: of jonge mensen hebben tegenwoordig een veel sneller werkend brein dan wij, of ze kunnen geen concentratie meer opbrengen en beslissen puur impulsief wat ze tot zich nemen. Dat laatste vermoed ik, al zeg ik dit wel vanuit een zekere afstand, want ik ben zelf alleen actief op X/Twitter en LinkedIn.'

Dus hiermee zeg je eigenlijk dat het lezen van boeken wezenlijk is veranderd door de digitale media, en niet ten goede.

'Ja, in algemene zin kan je dit zo stellen. Uit mijn onderzoek blijkt dat mensen ten opzichte van papier en de e-reader, vooral op de tablet en smartphone, aanzienlijk minder lineair lezen, door toedoen van specifieke kenmerken van die apparaten, zoals het aanbod van verschillende media-inhouden en hypertextualiteit. Lezers taskswitchen daardoor veel, en ze maken regelmatig uitstapjes buiten de tekst van het boek om. Lezen met onderbrekingen zorgt voor een minder prettige en optimale diepleeservaring dan wanneer mensen van papier of de e-reader lezen: ze worden niet echt ondergedompeld in de tekst, de concentratie is minder, het begrip neemt af, en het inleven kost meer moeite. Die verschuiving signaleer ik duidelijk – de kwaliteit van het lezen gaat achteruit. En ook de kwantiteit: de leestijd van boeken, kranten en tijdschriften neemt af, vooral onder jongeren, die het meeste gebruikmaken van smartphones en sociale media.'

Maar het is toch zeker niet zo dat de achteruitgang in de kwaliteit en kwantiteit van het lezen enkel en alleen door de digitale media komt?

'Nee, dat zou echt een te beperkte conclusie zijn. Je gaat dan ook veel te gemakkelijk voorbij aan allerlei positieve kanten van de digitale media. Zo wordt de betekenis van taskswitchen vaak erg eenduidig geïnterpreteerd. In mijn proefschrift heb ik daarom een onderscheid gemaakt tussen het taskswitchen zonder inhoudelijke relatie tot de tekst – zoals in de praktijk vaak gebeurt, denk aan het chatten van leerlingen tijdens de les – en het taskswitchen met. En wat blijkt: als er een inhoudelijke relatie is – je zoekt bijvoorbeeld de betekenis op van een moeilijk begrip, of biografische informatie over de auteur van het boek – dan is er sprake van een positief verband met de diepleeservaring.

De negatieve invloed op het lezen door specifiek de grote sociale media-bedrij-

“
Het onderwijs zou meer aandacht moeten hebben voor inhoud-gerelateerd

WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

De invloed van digitale media op lezen

internet gebruiken is feitelijk door techreuzen als Google en Facebook gekaapt. Deze bedrijven zijn alleen maar gericht op veel geld verdienen en zijn, dankzij slimme algoritmes, steeds geraffineerder geworden in mensen aan het scherm gekluisterd houden: hoe langer die op de sociale media doorbrengen, hoe hoger de advertentie-inkomsten. Terwijl het internet aanvankelijk met hele andere idealen is opgekomen. De bedoeling was juist dat er wereldwijd meer open en vrije uitwisseling van informatie kon plaatsvinden. Het is niet ondenkbaar dat, als we het internet anders zouden kunnen inrichten, we het diep lezen wel kunnen faciliteren: het ligt niet aan de digitale technologie zelf dat we steeds slechter zijn gaan lezen, als wel aan de manier waarop wij als mensen ermee omgaan. Wat dat betreft geloof ik ook niet in wat wel het "technologisch determinisme" wordt genoemd. In mijn proefschrift neig ik meer naar de humanistische visie die ervan uitgaat dat de mens wel degelijk ruimte heeft om nieuwe technologieën naar eigen inzicht in te richten en te gebruiken.'

In hoeverre is het onderwijs zich ervan bewust dat de digitale media ook kansen bieden?

'Ik heb het idee dat daar nog winst te behalen valt. Het zou mooi zijn als het onderwijs bijvoorbeeld meer aandacht zou hebben voor inhoudgerelateerd taskswitchen. Bij geïntegreerd lees- en zaakvakonderwijs, waarbij zowel fictie als non-fictieboeken bij thema's uit vakken als wereldoriëntatie worden

ingezet, kan dit een verrijkend effect hebben. Daar zijn docenten zich nog onvoldoende van bewust. Tegelijkertijd is het een welhaast onmogelijke opgave om ervoor te zorgen dat leerlingen zich dan beperken tot het gebruik van digitale media voor de tekst die ze lezen. In de praktijk zullen ze altijd wel een manier vinden om toch weer naar die sociale media over te schakelen. Ik denk dat zowel voor de leerling als leraar mobielvrije klassen momenteel het beste zijn. Dan trek je een duidelijke grens. Zo maak je het lesgeven overzichtelijk en kan je het diep, geconcentreerd lezen van boeken bevorderen.'

Maar uit jouw proefschrift blijkt dat het diepgaande, geïntegreerde lezen en het oppervlakkige, gefragmenteerde lezen prima naast elkaar kunnen bestaan, en dat het schakelen tussen beide vormen zelfs bijdraagt aan een positieve leeservaring. 'Dat geeft de leesbevordering de ruimte om andere leeswijzen te integreren', schrijf je. Moet die ruimte dan niet juist worden benut?

'Idealiter zou het leesonderwijs zich inderdaad moeten richten op de samenwerking tussen die verschillende manieren van lezen, en ook tussen de uiteenlopende teksten van de verschillende media. Ik zie uiteindelijk toch een sterke verrijking die het internet kan brengen en al heeft gebracht: denk aan Wikipedia, dat uit lange artikelen bestaat met veel hyperlinks en verwijzingen naar uitgebreide bronnen, of de hoeveelheid wetenschappelijke informatie die voor een breed publiek toe-

gankelijk is. Dit is een hele gedegen manier van het gebruik van internet. Overigens, voor deze digitale teksten moet je zowel goed kunnen diep lezen, als kunnen scannen, zodat je snel maar doelgericht kunt kiezen wat je op dat moment wilt lezen. Het interessante is, dat uit onderzoek is gebleken dat juist vaardige lezers met veel voorkennis goed uit de voeten kunnen met dit soort open en vrije hypertexten. Eigenlijk is dit de ultieme manier van lezen. Maar ja – daar ben je niet zomaar in het onderwijs. De macht van de sociale-mediabedrijven is te groot en de invloed van opvoeders en leesbevorderaars die zelf ook vaak swipend door het leven gaan, te beperkt.

Gegeven de huidige maatschappelijke onrust over de achteruitgang van het lezen, en het feit dat het scannende, gefragmenteerde lezen door het enorme aanbod van digitale media en hypertexten onbewust bijna de norm is geworden, denk ik dat het onderwijs en ook de leesbevordering er verstandig aan doen zich in eerste instantie volledig te richten op diep lezen, én ook meer op het lezen van papier: dat faciliteert, samen met de e-reader, het diep lezen het meest. Pas als je echt goed geconcentreerd boeken lineair kunt lezen, kan je gaan beginnen aan digitaal lezen en hypertexten.'

Dus om het algemene leesniveau en -begrip weer op te krikken pleit jij voor een teruggang naar het ouderwetse papieren boek?

'Ja – zeker. Daar komt het eigenlijk wel op neer.' ●

Digitaal lezen, anders lezen?

Hoe verandert het lezen van boeken onder invloed van de digitale media? Deze vraag staat centraal in het proefschrift *Digitaal lezen, anders lezen? De technologische lees(re)volutie in empirisch perspectief* waarop Niels Bakker op 25 maart aan de Vrije Universiteit van Amsterdam promoveert. Daartoe onderzocht hij enerzijds welke verschillen er zijn tussen de leesmotivatie, het leesgedrag, het leesproces, het

leesgedrag, het leesproces, het taskswitchgedrag en de leeservaring tijdens het lezen van gedrukte en digitale boeken. Anderzijds in hoeverre persoonskenmerken de leesmotivatie, het leesgedrag, het leesproces, het taskswitchgedrag en de leeservaring tijdens het lezen van gedrukte en digitale boeken beïnvloeden. En of het effect afhankelijk is van het gebruikte digitale medium.

Het proefschrift bestaat uit drie enquêtestudies onder ruim duizend respondenten

dies onder brugklasleerlingen en studenten in het hoger onderwijs.

Uit de resultaten blijkt dat digitale apparaten vaker dan papier worden gebruikt voor non-lineair, vluchtig lezen en taskswitchen, met een minder prettige en diepgaande leeservaring tot gevolg. Dit bevestigt dat de vrees voor het teloorgaan van het diep lezen terecht is, en hiermee het idee van digitale media

treft leesproces, taskswitchgedrag en leeservaring met het gedrukte boek, en vormt binnen de digitale leesapparaten de positieve uitzondering. Taskswitchen lijkt ook voordelen te kunnen hebben voor het diepgaande, immersieve lezen, mits het inhoudgerelateerd is. Het lijkt verstandig dat leesbevorderaars binnen het e-boek, zich bewust zijn van de verschillen tussen de digitale appara-

Digitaal lezen, anders lezen? De technologische lees(re)volutie in empirisch perspectief

Niels Bakker
Stichting Lezen Reeks